

تولک تمکن

در خاور نزدیک

هنری فراتکفورت
ترجمه سحر قدیمی

مجموعه تاریخ

درباره دو تمدن بزرگ و درخشان مصر و بین‌النهرین و تأثیر آن‌ها بر تمدن‌های بعدی آثار زیادی تألیف شده است اما متأسفانه هنوز بسیاری از این آثار ارزشمند به فارسی ترجمه نشده‌اند. کتاب «تولد تمدن در خاور نزدیک» از جمله آثاری است که جای خالی آن در ایران به خوبی احساس می‌شود. مولف این کتاب، جنبه‌های انسان‌شناسانه تمدن‌های مشرق‌زمین را با چنان شور و جذبه‌ای واکاوی کرده است که به دانسته‌های ما از این تمدن‌ها رنگ و بو و عمق تازه‌ای می‌بخشد و مسائلی فراتر از صرفاً تاریخ و سیمای فرهنگی این مناطق را آشکار می‌سازد.



9 786008 004165

۱۲۰۰۰

تومان

- سرشناسه: فرانکفورت، هانری، ۱۸۹۷-۱۹۵۴ م.
- عنوان و نام پدیدآور: **Frankfort, Henri**
- مشخصات نشر: تولد تمدن در خاور نزدیک / هنری فرانکفورت؛ ترجمه سحر قدیمی. تهران: انتشارات دنیای اقتصاد، ۱۳۹۴.
- مشخصات ظاهری: ۱۷۶ص.، مصور؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۰۰۴-۱۶-۵
- وضعیت فهرست نویسی: فیفا
- یادداشت: **The birth of civilization in the Near East, 1951** عنوان اصلی؛
- یادداشت: واژه نامه
- موضوع: تمدن باستان
- موضوع: مصر -- آثار تاریخی
- موضوع: عراق -- آثار تاریخی
- شناسه افزوده: قدیمی، سحر، ۱۳۵۷-، مترجم
- رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ت۹ ف/۸۵۱GN
- رده بندی دیویی: ۹۱۳/۳
- شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۸۱۱۲۹

تولد تمدن در خاور نزدیک

هنری فرانکفورت

ترجمه سحر قدیمی



انتشارات دنیای اقتصاد
تولد تمدن در خاور نزدیک

هنری فرانکفورت

سحر قدیمی

حسن کریم‌زاده

انوشه صادقی‌آزاد

مهدی کریم‌زاده

مریم فتاحی

علی سجودی

۹۷۸-۶۰۰-۸۰۰۴-۱۶-۵

۱۱۰۰ نسخه

اول ۱۳۹۵

نقره‌آبی

شاد رنگ

تمام حقوق چاپ و نشر، محفوظ و متعلق به ناشر است

ناشر:

نویسنده:

مترجم:

مدیر هنری:

مدیر تولید فنی:

طراح جلد:

صفحه‌آرا:

ناظر فنی:

شابک:

شمارگان:

نوبت چاپ:

لیتوگرافی:

چاپ و صحافی:

©

۹	پیش‌گفتار مترجم
۱۳	پیش‌گفتار
۱۷	فصل ۱/ بررسی تمدن‌های باستانی
۴۱	فصل ۲/ دوره پیش‌تاریخ در خاور نزدیک باستان
۶۵	فصل ۳/ شهرهای بین‌النهرین
۱۰۳	فصل ۴/ مصر، پادشاهی دو سرزمین
۱۳۵	موخره/ تاثیر بین‌النهرین بر مصر در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد مسیح

- دسته داس از جنس استخوان با کنده‌کاری‌هایی به شکل سر حیوانات (بزها) و شیار برای IA. ۱۵۰
گذاشتن سنگ چخماق
- بخش بالایی دسته داس از جنس استخوان با کنده‌کاری یک گوزن جوان IB. ۱۵۰
- بخش بالایی دسته داس از جنس استخوان با کنده‌کاری پیکر انسان و دارای شیار IC. ۱۵۰
- داس چوبی از خاندان نخست با بریدگی حاصل از سنگ چخماق IE. ۱۵۰
- داس چوبی با بریدگی حاصل از سنگ چخماق ID. ۱۵۰
- تصویر ۲- محوطه توریستی در حسونا ۱۵۱
- تصویر ۳- باتلاق پوشیده از پایروس در قسمت علیای نیل ۱۵۱
- تصویر ۴- جدول بقایای یافت شده از دوره پیش از خاندان‌های پادشاهی و آغاز آن ۱۵۲
- تصویر ۵- عرب‌های هورنشین در جنوب عراق ۱۵۳
- تصویر ۶- اشیای سفالین متعلق به دوره العبید، از تل عقیر در موزه عراق، بغداد ۱۵۳
- تصویر ۷- مجسمه با نقش آشور ۱۵۴
- تصویر ۸- «معبد سفید» بر زیگوراتش در ارخ ۱۵۴
- تصویر ۹- ستون‌های به هم پیوسته، پوشیده از موزاییک‌های مخروطی ۱۵۵
- تصویر ۱۰- ردیف ستون‌ها بر سکو، ارخ ۱۵۶
- تصویر ۱۱- زیگورات ایشثار در ارخ در دوره آشور ۱۵۶
- تصویر ۱۲- نقش برجسته خدای باروری از آشور ۱۵۷
- تصویر ۱۳- تحول خط در بین‌النهرین ۱۵۸
- تصویر ۱۴- نقش مهر استوانه‌ای از دوره آغاز نوشتار که گاوهای نر و خوسه‌های جو را می‌نماید ۱۵۹
- تصویر ۱۵- نقش مهر استوانه‌ای از دوره آغاز نوشتار که پیشکش‌های میوه، گلدان و غیره برای الهه مادر را می‌نماید ۱۵۹
- تصویر ۱۶- نقش مهر استوانه‌ای از دوره آغاز نوشتار که هیولاها را می‌نماید ۱۵۹
- تصاویر ۱۷-۱۸- جلو و پشت مجسمه سنگی قوچ در مجموعه بابل ۱۶۰
- تصویر ۱۹- معبدی از آغاز دوران خاندان‌های پادشاهی در خفجه ۱۶۱
- تصویر ۲۰- نمونه مسی یک ارابه بدوی، از تل عقرب ۱۶۱
- تصویر ۲۱- مجسمه البستر از آغاز دوران خاندان‌های پادشاهی، خفجه ۱۶۲
- تصویر ۲۲- سر یک فرمانروای اکدی از نینوا ۱۶۲
- تصویر ۲۳ و ۲۴- دسته چاقوی جبل الارک ۱۶۳
- تصویر ۲۵- لوحه شکارچیان ۱۶۴
- تصویر ۲۶- سرگرز پادشاه اسکورپیون ۱۶۵
- تصویر ۲۷- لوحه پادشاه نارمر ۱۶۶
- تصویر ۲۸- لوحه پادشاه نارمر ۱۶۷
- تصویر ۲۹- صحنه‌های دروی محصول از مقبره تی، پادشاهی کهن، در حدود ۲۴۰۰ پیش از میلاد ۱۶۸
- تصویر ۳۰- صحنه‌های کشاورزی از مقبره مینا، پادشاهی جدید، حدود ۱۴۰۰ پیش از میلاد ۱۶۹
- تصویر ۳۱- پلان دهکده کارگران در تل العمارنه، حدود ۱۳۶۰ پیش از میلاد ۱۷۰
- تصویر ۳۲- نقش یک مهر استوانه‌ای بین‌النهرینی، از مصر ۱۷۱
- تصاویر ۳۳-۳۴- نقش‌های دو مهر استوانه‌ای متعلق به نیمه دوم دوره آغاز نوشتار، از خفجه ۱۷۱

- ۱۷۱ تصاویر ۳۵-۳۶- مهر استوانه‌ای چوبی متعلق به خاندان نخست، از ایدوس
- ۱۷۱ تصویر ۳۷- تعویذ استوانه‌ای مربوط به مراسم خاکسپاری
- ۱۷۱ تصویر ۳۸- نقش تصویر ۳۷ که مردی باموهای بلند رانشسته در کنار میز پیشکش‌ها نشان می‌دهد
- ۱۷۱ تصویر ۳۹- تعویذ استوانه‌ای مراسم خاکسپاری
- ۱۷۲ تصاویر ۴۰-۴۱- چاقوی سنگ چخماق با دسته‌ای که ورقه نازکی از طلا روی آن کشیده شده از جبل الطریف
- ۱۷۳ تصویر ۴۲- دو ساختمان با ستون‌ها و تورفتگی‌ها، متعلق به خاندان نخست در مصر و نقش مهری متعلق به نیمه دوم دوره آغاز نوشتار، از خفجه
- ۱۷۳ تصویر ۴۳- سنگ لوح پادشاه دجت از خاندان نخست
- ۱۷۳ تصویر ۴۴- سه ساختمان با تورفتگی‌ها که بر اساس بناهای یادبود خاندان نخست در مصر ترسیم شده‌اند و نقش سه مهر استوانه‌ای از بین‌النهرین، متعلق به دوره آغاز نوشتار
- ۱۷۳ تصویر ۴۵- پلان «معبد سفید» بر زیگورات باستانی ارخ
- ۱۷۴ تصویر ۴۶- پلان مقبره حماکه در سقاره
- ۱۷۴ تصویر ۴۷- مقبره‌ای مزین به تورفتگی‌ها در ابوروش
- ۱۷۵ تصویر ۴۸- تورفتگی‌های «معبد سفید» در ارخ
- ۱۷۵ تصویر ۴۹- تابوت چوبی به تقلید از بناهای چوبی با تورفتگی‌ها و شاه تیرهای چوبی مدور از ترخان
- ۱۷۵ تصویر ۵۰- مقبره دارای تورفتگی با شاه تیرهای چوبی مدور متعلق به خاندان نخست در ابوروش
- ۱۷۶ تصویر ۵۱- نقشه خاور نزدیک باستان برگرفته از اطلس تاریخی وست مینیستر از انجیل

پیش‌گفتار مترجم

گیلگمش، اینسان شتابناک به کجا می‌روی؟
تو هیچگاه زندگی جاوید را که در جست‌وجویش هستی، نخواهی یافت
زیرا هنگامی که خدایان انسان را آفریدند
مرگ را قسمت او قرار دادند،
اما زندگی را برای خود نگاه داشتند...

درباره دو تمدن بزرگ و درخشان مصر و بین‌النهرین - موقعیت جغرافیایی، تاریخ، فرهنگ، چگونگی شکل‌گیری نهادهای سیاسی - اجتماعی، تاثیر آنها بر تمدن‌های بعدی و... - آثار زیادی تالیف شده است که البته تاسف‌انگیز است با وجود منابع فراوانی که در این زمینه‌ها وجود دارد، آثار ارزشمندی که به فارسی ترجمه شده‌اند، این اندازه کم‌شمارند. ابعاد کمتر شناخته شده و مورد بحث قرار گرفته این کتاب بود که نخستین بار نظرم را جلب کرد، جنبه‌های انسان‌شناسانه‌ای که نویسنده با دقت بسیار و بررسی مدارک متعدد پیش‌رویمان قرار می‌دهد. مطالعه این کتاب به آنچه پیشتر درباره این تمدن‌ها می‌دانستیم، رنگ و بو و عمق تازه‌ای می‌بخشد و مسائلی فراتر از صرفاً تاریخ و سیمای فرهنگی این مناطق را آشکار می‌سازد.

از نویسنده کتاب، هنری فرانکفورت - مورخ، باستان‌شناس و مصرشناس برجسته هلندی - تاکنون اثری به فارسی ترجمه نشده است و با توجه به

اینکه تحقیقات وی مرجع بسیاری از آثار منتشر شده درباره تمدن‌های مصر و بین‌النهرین بوده است - از جمله در کتاب ارزشمند هنر در گذر زمان از او نقل قول شده - ترجمه نشدن آثار وی در ایران تعجب‌انگیز است.

او در اثر حاضر با نگاهی نقادانه و موشکافانه، نخست، نظریه‌های رایج درباره تمدن‌ها را بر می‌رسد؛ بحثی فلسفی - تاریخی و به شدت پیچیده که در برخی قسمت‌ها سخت به ترجمه در می‌آید و نویسنده، خود این مسئله را تایید می‌کند - نک به صفحه ۲۴. نویسنده با نقل قول از دو محقق برجسته تاریخ تمدن‌ها، آرنولد توینبی و اسوالد اسپنگلر که در آثارشان، بررسی تاریخ و زوال تمدن غرب به مقوله شکل‌گیری تمدن‌ها و اوج و نابودی آنها پرداخته‌اند، می‌کوشد نکته اصلی نظریه‌اش یعنی همان «فرم» تمدن‌ها را تبیین کند. وی ارزش این آثار را تایید می‌کند، اما ضمناً می‌کوشد کاستی‌ها و باورهای پیش‌پنداشته نادرست را (در برخی موارد با لحنی بسیار تند) آشکار کند و نوری تازه بر مطالعه تاریخ تمدن - از منظر فرم و دینامیک و تلفیق اینها - بتاباند. متأسفانه تنها بخش‌هایی از این آثار که در تبیین فلسفه تاریخ در اوایل سده بیستم به شدت تاثیر گذارند، به فارسی ترجمه شده‌اند. بدون شک مراجعه به این منابع برای علاقه‌مندان بسیار سودمند خواهد بود و نکاتی را که در فصل نخست اثر حاضر به‌طور خلاصه بیان شده‌اند، کاملاً روشن خواهد کرد.

سپس فرانکفورت با نتیجه‌ای که از فصل نخست حاصل شده به سراغ تمدن‌های بین‌النهرین و مصر - به عنوان پدیده‌هایی کاملاً خودجوش و خودکفا، وابسته به طبیعت خاور نزدیک و مقاوم در برابر نفوذ خارجی‌ها - می‌رود و دوره پیش تاریخ در هر دو کشور، موقعیت جغرافیایی، ظهور کشاورزی و نظام اقتصادی این دو تمدن را بررسی می‌کند.

در فصل سوم به شاخصه‌های تمدن بین‌النهرین (چگونگی شکل‌گیری جامعه معبد به عنوان اساس دولت - شهرهای این ناحیه، ویژگی‌های دولت - شهرها و اداره آنها به مثابه یک نظام سیاسی واحد، معماری، هنر و البته نوشتار) می‌پردازد.

در فصل چهارم، به چگونگی شکل‌گیری کشور مصر و اتحاد مصر سفلی و علیا و بنیان‌نگرش انسان مصری نسبت به هستی و کاینات - باورهای عمیقاً

مذهبی، اعتقاد به فرعون در جایگاه خداوند، حیات پس از مرگ و تمایل به جاودانگی که در معماری و هنر ایستا و ابدیت‌گرای آنان به خوبی مشاهده می‌شود. می‌پردازد و در پایان، تاثیرپذیری فرهنگ مصری از بین‌النهرین را با ارائه مدارک توضیح می‌دهد.

به طور خلاصه، فرانکفورت بر این مسأله تاکید می‌ورزد که تمام تمدن‌ها هویتی منحصر به فرد دارند، یک «فرم» که در طول تاریخ سرزمین‌ها ثابت باقی می‌ماند. منشا «فرم» تمدن بین‌النهرین نوع سازماندهی شهر و نهادهایش است که خدای شهر و معبدش مهم‌ترین مولفه آن به شمار می‌رفتند. «فرم» تمدن مصر اما، از سیستم مذهبی - سیاسی آن ریشه می‌گرفت که فرعون، خدا و پادشاهی مهم‌ترین خصایصش بودند.

هنری فرانکفورت در ۱۸۹۷ در هلند متولد شد. از دانشگاه آمستردام مدرک لیسانس در رشته تاریخ گرفت، فوق لیسانسش را از دانشگاه لندن دریافت کرد و به دانشگاه لیدن بازگشت تا دکترا بگیرد. در زمینه فرهنگ و تمدن خاور نزدیک بسیار مطالعه کرد و مسئول حفاری‌های باستان‌شناسی موسسه شرق‌شناسی شیکاگو در عراق از ۱۹۲۹ تا ۱۹۳۷ بود. کوشش‌های وی حقایق بسیاری را درباره تاریخ بابل در ۴۰۰۰ تا ۲۰۰۰ پیش از میلاد مسیح آشکار ساخت. در ۱۹۳۸ برای تحقیق و تدریس به دانشگاه شیکاگو رفت. در ۱۹۴۹ به عنوان پروفیسور در رشته تاریخ عهد باستان در دانشگاه لندن مشغول به کار شد. از برجسته‌ترین آثارش می‌توان به نقاشی‌های دیواری العمارنه (۱۹۲۹)، بنای یادبود سستی اول در ابیدوس (به همراه ای.دی باک و ب.گان، ۱۹۳۳)، مهرهای استوانه‌ای: مدارکی درباره هنر و مذهب در خاور نزدیک باستان (۱۹۳۹)، ماجراجویی خردمندانه انسان کهن (۱۹۴۶)، مذهب کهن مصری: یک تفسیر (۱۹۴۸)، پادشاهی و خدایان (۱۹۴۸) و هنر و معماری شرق باستان (۱۹۵۴) اشاره کرد. مرگ زود هنگامش در ۱۹۵۴ تحقیقاتش را ناتمام گذاشت.

سحر قدیمی

saharqadimi@yahoo.com

پیش‌گفتار

بیان تمام جزئیات تولد تمدن در خاور نزدیک به تحقیقاتی چند برابر کتاب حاضر نیاز دارد. ما در این کتاب به نوآوری‌های حائز اهمیت اجتماعی و سیاسی پرداخته‌ایم که تغییرات بزرگ خاور نزدیک از آنان ریشه گرفت. این نوآوری‌ها، تقریباً به صورت مستقیم سرچشمه ظهور نخستین جوامع متمدن محسوب می‌شوند. با این همه، مطالعات اندکی درباره آنها صورت گرفته و بیشتر به تغییرات در زمینه تکنولوژی و هنر، ظهور مذهب و اختراع خط پرداخته شده است. در کتاب حاضر، گسترش تکنولوژی و هنر، تا جایی که شرایط سیاسی و اجتماعی را آشکار کنند، بررسی شده‌اند؛ اما ما نکوشیده‌ایم درباره آنها با ذکر جزئیات بحث کنیم و در چارچوب کاملاً کنترل شده واژه «تمدن» مطالعه خود را پیش برده‌ایم. درست است که اصطلاحات «تمدن» و «فرهنگ» در گفتار عمومی هم‌معنی تلقی می‌شوند و از این رو خط تمایز مشخصی میان آنها وجود ندارد، اما برای اولویت در استفاده از آنان دلایل ریشه‌شناسختی وجود دارد. کسانی که درباره زندگی انسان‌های بدوی مطالعه می‌کنند، واژه «فرهنگ» را ترجیح می‌دهند که تلویحاً به چیزی نامعقول و بی‌اساس اشاره دارد، چیزی که رشد و گسترش یافته، نه اینکه ساخته شده باشد. از سویی دیگر، واژه «تمدن» بیشتر مورد نظر کسانی است که در وهله اول، بشر را Homo Politi به حساب می‌آورند و درک درست از عنوان کتاب ما تنها در این صورت میسر است.

پرسشی که بی‌پاسخ باقی خواهد ماند، درباره خاستگاه‌هاست. خواننده در خواهد یافت در مرتب کردن پیامدهای آغاز دوران تاریخی، ما پیکره اصلی و نه ریشه‌های تمدن‌های مصر و بین‌النهرین را نمایان ساخته‌ایم. این ریشه‌ها تا کجا می‌توانند شناخته شوند و چه عواملی باعث شکل گرفتن آنها شده‌اند؟ فکر می‌کنم مورخ باید این پرسش‌ها را بی‌پاسخ تلقی کند. اما این شاید باعث شود وی در مسیر حدس و گمان‌های شبه‌فلسفی به بیراهه رود یا او را وسوسه کند پاسخ‌های ساختگی علمی ارائه دهد. این پاسخ دوم بیش از اولی زیانبار است، از این رو که زمان و تغییراتی نظیر افزایش تولید غذا یا پیشرفت‌های تکنولوژیک (که هر دو در واقعیت ظهور تمدن کاملاً همسان و تصادفی به‌شمار می‌روند) عوامل اصلی برای توضیح چگونگی ظهور تمدن فرض می‌شوند. این تصور غلط، دستیابی به درک عمیق‌تر را غیرممکن می‌سازد. در همین راستا، سخنان وایت‌هد، برای گذشته و حال، معتبر می‌نماید:

نقطه اوج هر عصر، اعمال و فعالیت‌های اساسی و قابل توجه آن است و همین فعالیت‌ها سبب تمایز دوره‌های گوناگون شده است. در میان اعمالی که آن نقطه اوج را ساخته‌اند، برخی چشم‌اندازهای عمیق کیهان‌شناسی تلویحا پذیرفته شده و روند جاری امور را تحت تاثیر خود قرار داده‌اند. تنها بخشی از این کیهان‌شناسی بنیادی توصیف می‌شود و جزئیات چنین توصیفی پرسش‌هایی خاص را برمی‌انگیزد... این پرسش‌ها توافق همگانی درباره اصول اولیه‌ای را که آنقدر آشکارند که اساساً به توضیح نیاز ندارند و آنقدر کلی‌اند که در توصیف نمی‌گنجند، پنهان می‌کند. در هر دوره‌ای یک فرم کلی تفکر در میان فرم‌های گوناگون وجود دارد؛ آن شکل تفکر، همچون هوایی که تنفس می‌کنیم چنان تمام آن دوره را در خود فرو برده و شفاف و ضروری است که ما تنها با کوشش فراوان می‌توانیم از آن آگاه شویم.^۱

1- A. N. whitehead, *Adventures of Ideas* (New York, 1933) pp.13.14.

بدین ترتیب، مورخ نمی‌تواند از این کوشش‌شانه خالی کند؛ به‌علاوه راه میان‌بری برای درک یک گذشته دور، بیگانه و عجیب وجود ندارد، اما من معتقدم مطالعه تطبیقی پدیده‌های موازی، به احتمال بسیار زیاد به تعریف روشن و تردیدناپذیر فرمی می‌رسد که در جست‌وجویش بوده‌ایم.

من در چارچوب مصر و بین‌النهرین تحقیق کرده‌ام، مراکز فرهنگی خاور نزدیک؛ از این رو که در مناطق حاشیه‌ای، تمدن بسی دیرتر تحقق یافت و همواره تا اندازه‌ای از مصر و بین‌النهرین وام گرفته بود. مصر نیز در دوره تکوینی‌اش زیر تاثیر بین‌النهرین بود، اما هیچگاه ویژگی‌های آشکار و به شدت منحصر به فردش را از دست نداد. موضوع رابطه فرهنگی اولیه میان این دو نقطه در بحث ما چنان اهمیتی دارد که من به‌طور جداگانه مدارک موجود در این زمینه را در موخره بررسی‌ده‌ام.

فصل‌هایی که پیش رو دارید، بحث‌های گسترده‌تر و عمیق‌تری است که از سخنرانی‌هایم در دانشگاه‌های ایندیانا و بلومینگتون^۱ در زمستان ۴۹-۱۹۴۸ و موسسه پتن^۲ ریشه گرفته‌اند. از دکتر هلن جی. کانتور^۳ از موسسه شرق‌شناسی دانشگاه شیکاگو سپاسگزارم که سخاوتمندانه طرح‌های تصاویر ۱ و ۴ را در اختیارم گذاشت.

هنری فرانکفورت

موسسه واربرگ

دانشگاه لندن

۱۷ دسامبر ۱۹۵۰